
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XVII (2020), Nr 3
s. 11-29
doi: 10.36121/vnagirnyy.17.2020.3.011

Vitaliy Nagirnyy
(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)
ORCID 0000-0003-4360-7729

Otoczenie księcia kijowskiego Włodzimierza Rurykowicza

Streszczenie: Artykuł stanowi próbę przedstawienia sylwetek osób z najbliższego otoczenia księcia kijowskiego Włodzimierza Rurykowicza, panującego w stolicy Rusi w latach 1223–1235 i 1236. Analiza zachowanych źródeł, pozwala wyłonić pięciu reprezentantów dworu Włodzimierza: tysięcznika i wojewodę Iwana Sławnowicza, wojewodę Daniela Nażyrowicza/Żyrowicza, stolnika Jerzego i dwóch bojarów, sprawujących funkcje posłów – Worotyśława Piotrowicza i Piotra Akierowicza. Każda z wymienionych osób została odnotowana w źródłach tylko jeden raz, niemniej jednak nawet tak wątle przekazy, pozwalają rzucić pewne światło na dwór księcia kijowskiego w latach trzydziestych XIII w. Podobnie jak w poprzednich stuleciach, najważniejsze miejsce w otoczeniu tamtejszego władcy, zajmowali tysięcznik i wojewoda. Ponadto na znaczeniu zyskały osoby piastujące nowe stanowiska, którym powierzano istotne funkcje reprezentacyjne, np. stolnika. Na podstawie analizy urzędników sprawujących najwyższe godności, można zaobserwować ciągłość w ich obejmowaniu przez przedstawicieli wybranych rodów bojarских, na przykład Borysowiczów-Sławnowiczów.

Słowa kluczowe: elity kijowskie, tysięcznik, wojewoda, stolnik, poseł, Włodzimierz Rurykowicz

The entourage of Kyiv prince Volodymyr Rurykovich

Annotation: The aim of the article is to reconstruct the biograms of the closest circle of the Kyiv prince Volodymyr Rurykovich, who ruled the capital of Rus' in 1223–1235 and 1236. The analysis of the surviving sources allows us to identify five representatives of Volodymyr's court: the tysyatsky and voivode Ivan Slavnovich, the voivode Danylo Nazhyrovich / Zhyrovich, the stolnik Yuri and two boyars who served as ambassadors – Vorotyslav Petrovich and Petro Akerovich. These personalities are mentioned in the sources only once, but even such fragmentary information can shed light on the court of the Kyiv prince in the 30s of the 13th century. As it was in the previous centuries, the tysyatsky and the voivode played the main roles in it. At the same time such new positions with important representative functions as a stolnik appeared. One can also point out the succession in the appointment of the

representatives of the particular boyar clans to the most important positions, for example, Borisovich-Slavnovich.

Keywords: Kyiv elites, tysyatsky, voivode, stolnik, ambassador, Volodymyr Rurykovich

Окружение киевского князя Владимира Рюриковича

Аннотация: В статье сделана попытка воссоздать биограммы ближайшего окружения киевского князя Владимира Рюриковича, правившего в столице Руси в 1223–1235 и 1236 гг. Анализ сохранившихся источников позволяет выделить пять представителей двора Владимира: тысяцкого и воеводу Ивана Славновича, воеводу Даниила Нажировича/Жировича, стольника Юрия и двух бояр, исполнявших функции послов – Воротислава Петровича и Петра Акеревича. Все перечисленные личности упомянуты в источниках всего по одному разу, но даже такая отрывочная информация позволяет пролить свет на двор киевского князя в 30-х гг. XIII века. Как и в предыдущие столетия, ключевое место в нем занимали тысяцкий и воевода. В то же время, появились новые должности, наделенные важными репрезентативными функциями, такие как стольник. Наблюдается также преемственность в назначении на наиболее важные должности представителей отдельных боярских родов, например Борисовичей-Славновичей. **Ключевые слова:** киевские элиты, тысяцкий, воевода, стольник, посол, Владимир Рюрикович

W komentarzach do nowej edycji *Kroniki halicko-wołyńskiej (Kroniki Romanowiczów)* z 2017 r. jej wydawcy zaznaczyli, że „ze względu na niemal zupełny brak źródeł kijowskich z tego czasu [...] nie wiemy właściwie nic o elitach i otoczeniu Włodzimierza Rurykowicza”¹. Generalnie można zgodzić się z tym stwierdzeniem bowiem brak zachowanej kontynuacji *Latopisu kijowskiego*, obejmującej pierwszą połowę XIII w.², rzeczywiście istotnie utrudnia badania nad elitą ziemi kijowskiej w tym okresie. Niemniej jednak, nawet przy tak szczupłej bazie źródłowej, istnieją możliwości prowadzenia studiów nad dworem księcia kijowskiego Włodzimierza Rurykowicza, dwukrotnie panującego w stolicy Rusi (czerwiec 1223 r. – maj 1235 r. i 1 poł. 1236 r.)³. W niniejszym

¹ *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*, wyd. D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Wilkuł, Kraków–Warszawa 2017, s. 129, przyp. 385.

² Trudno ustalić, czy *Latopis kijowski* kończył się na opisie wydarzeń z ostatnich lat XII w. czy też był on kontynuowany do końca lat trzydziestych XIII w. Za pierwszą z tych możliwości opowiadali się: A. A. Шахматов, *Разыскания о русских летописях*, Москва 2001 [pierwodruk: Санкт-Петербург 1908], s. 572, 582; М. Д. Приселков, *История русского летописания XI–XV вв.*, подг. к печати В. Г. Вовиной, Санкт-Петербург 1996 [pierwodruk: Москва 1940], s. 86–93; Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, Москва 1963, s. 24, 209–211, 340; П. П. Толочко, *Русские летописцы X–XIII вв.*, Санкт-Петербург 2003, s. 144; Т. Вілкул, *Літопис і хронограф. Студії з домонгольського кийівського літописання*, Київ 2015, s. 240. Za drugą z opcji obstawał В. Т. Пашуто, *Киевская летопись 1238 г.*, „Исторические Записки”, т. 26, 1948, s. 279–298, a ostatnio, z pewnymi zastrzeżeniami, także D. Dąbrowski i A. Jusupović, zob.: *Kronika halicko-wołyńska*, s. LXXXVIII i przyp. 375. Por.: A. Толочко, *О времени создания киевского свода „1200 г.”*, [w:] *Ruthenica*, т. 5, Київ 2006, s. 73–87 (po 1212 r.).

³ O polityce Włodzimierza Rurykowicza, zob.: M. Dimnik, *Mikhail, prince of Chernigov and grand prince of Kiev 1224–1246*, Toronto 1981, s. 55–72; Tenże, *The dynasty of Chernigov, 1146–1246*, Cambridge 2003, s. 306–309; D. Dąbrowski, *Włodzimierz Dymitr Rurykowicz i jego stosunki z Danielem Romanowiczem. Kartka z dziejów politycznych Rusi w 1 poł. XIII w.*, [w:] *Фортеця: збірник заповідника „Тустань”: на пошану Михайла Рожка*, кн. 1, Львів 2009, s. 68–89; Tenże, *Генеалогія Мстиславовичей: Первіе покоління (до*

artykule przedstawione zostaną perspektywy takich badań oraz sylwetki z najbliższego otoczenia władcy kijowskiego.

Wnikliwa analiza źródeł pozwala wyłonić pięciu reprezentantów świeckich elit urzędowych Włodzimierza Rurykowicza: tysięcznika/wojewodę, wojewodę, stolnika i dwóch bojarów, sprawujących funkcje posłów.

*

Worotysław Piotrowicz (Вѣростилавъ Петрович[ь]), poseł. Odnotowany w *Kronice halicko-wołyńskiej* pod 6736 (1228/1229) r. jako „Вѣростилавъ Петрович[ь”⁴, tj. z podaniem zarówno imienia jak i patronimu (otcziestwa).

Worotysław posiadał dwuczłonowe imię męskie, wywodzące się od połączenia czasownika „вратити/воротити” („przywrócić”) i rzeczownika „слава” („sława”)⁵, które należało do dużej grupy złożonych imion słowiańskich, bazujących na tym substantivum⁶.

Nadmienienie w źródle patronimu Worotysława – „Петрович[ь]” – pozwala pokusić się o próbę identyfikacji jego ojca. Latopisy wzmiankują kilka osób noszących imię Piotr w II poł. XII i pierwszej tercji XIII w.⁷ Są to bojarzy Petryło, Piotr Borysławicz i Piotr Akerowicz, których związek z Worotysławem Piotrowiczem można określić jako czysto hipotetyczny. Piotr Akerowicz w latach dwudziestych i trzydziestych XIII w. prawdopodobnie był w podobnym do niego wieku⁸. Niewiele wiadomo i o ośmienniku⁹ Petryle¹⁰, poza tym, że w dniu 10 maja 1157 r. przyjął w swoim domu w Kijowie księ-

начала XIV в.), пер. и вступ. слово к рус. изд. К. Ерусалимского и О. Остапчук, Санкт-Петербург 2015, s. 497–501; W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198(1199)–1264*, Kraków 2011, s. 185, 187, 192–195, 199–205.

⁴ *Ипатьевская летопись*, [w:] *Полное собрание русских летописей* [dalej: ПСРЛ], т. 2, Санкт-Петербург 1908, kol. 753; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 129. W redakcji Jeremotajewskiej „Воротиславъ”. Tamże, przyp. AB.

⁵ T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 16, 21.

⁶ Wykaz tego rodzaju dwuczłonowych imion, zob.: W. Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków 1925, s. 96; J. Sosnowski, *Древние восточнославянские двучленные имена*, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, t. 66, Łódź 2018, s. 473–490.

⁷ Jako potencjalnych ojców Worotysława nie biorę pod uwagę Piotrów działających w innych ziemiach Rusi – np.: Piotra Mikulczyca (6638 [1130/1131], 6642 [1134/1135]), Piotra Michalkowicza (6663 [1155/1156]) i Piotra Wodowikowicza (6740 [1232/1233]) z Nowogrodu czy Piotra Osladukowicza (6745 [1237/1238]) i Piotra, zięcia Kuczkowa (6683 [1175/1176]) z ziemi suzdalskiej. Zob.: *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, под ред. и с предисл. А. Н. Насонова, Москва–Ленинград 1950, s. 22, 23, 71, 207, 208, 280; *Лаврентьевская летопись*, [w:] ПСРЛ, т. 1, Ленинград 1926–1928, s. 346, 369, 401, 462, 516, 517. Ich przynależność do bojarstwa nowogrodzkiego i suzdalskiego, niepowiązanego z elitą ziemi kijowskiej, nie skłania do utożsamiania ich z ojcem Worotysława.

⁸ *Лаврентьевская летопись...*, s. 455; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 129. Na to, że obaj musieli już posiadać pewne doświadczenie w służbie na dworze książęcym, wskazywać może powierzenie im przez Włodzimierza funkcji posłów w ważnych pertraktacjach z księciem wołyńskim Danielem Romanowiczem i władcą włodziemskim Jarosławem Wsiewołodowiczem.

⁹ Ośmiennik (rus.: „всменик”) – urzędnik ruski, łączący funkcje celnika i sędziego.

¹⁰ Imię Petryło jest zdrobniałą wersją imienia Piotr. Zob.: T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe...*, cz. 2, s. 72. Takie zdrobnienie typowe było przede wszystkim dla Nowogrodu, zob.: *Новгородская первая летопись...*, s. 22, 23, 57, 70, 89, 207, 208, 278, 320, 445, 472; *Древнерусские берестяные грамоты*, [w:] <http://gramoty.ru/birchbark/>, nr 1056 [dostęp: 10.06.2020].

cia Jerzego Włodzimierzowicza¹¹. Ze względu na zbyt dużą różnicę chronologiczną między pojawianiem się w źródłach Petryły i Worotysława (ponad 70 lat), pokrewieństwo między nimi w linii ojciec–syn jest bardzo wątpliwe. Podobnie przedstawia się sytuacja z Piotrem Boryslawiczem, którego po raz pierwszy wzmiankowano na kartach *Latopisu kijowskiego* pod 6660 (1152/1153) r. jako posła władcy kijowskiego Izjasława Mścislawowicza do księcia halickiego Wołodymyrka Wołodarewicz¹², a po raz ostatni – w 1170 r., kiedy przebywał na służbie u syna Izjasława, Mścislawa¹³. Ostatnią wzmiankę źródłową na jego temat dzieli 58 lat od pojawienia się Worotysława na kartach *Kroniki halicko-wołyńskiej*, w związku z czym nie jawi się on jako wiarygodny kandydat na jego ojca. Istnieje, co prawda, niewielkie prawdopodobieństwo, że byli oni spokrewnieni, ma ono jednak wyłącznie teoretyczny charakter. Najpewniej członkowie rodu Worotysława nie zostali odnotowani w źródłach pisanych, w związku z czym trudno określić jego przodków.

Worotysław Piotrowicz został wspomniany w *Kronice halicko-wołyńskiej* zaledwie jeden raz, w kontekście opisu wielkiej wyprawy książąt południoworuskich i Połowców przeciwko wołyńskim Romanowiczom, która miała miejsce w drugiej połowie kwietnia lub na początku maja 1228 r.¹⁴ Siły koalicji zorganizowanej przez Włodzimierza Rurykowicza skierowały się wówczas na Wołyń i oblegli Kamieniec. Książę włodzimierski Daniel potrafił jednak przekupić koczowników i odeprzeć napad, a następnie przejąć inicjatywę rozpoczynając wyprawę odwetową na Kijów przy pomocy oddziałów panującego w Belzie Aleksandra Wsiewołodowicza i księżnej sandomierskiej Grzymisławy. Władca kijowski i jego główny sprzymierzeniec, książę czernichowski Michał Wsiewołodowicz, w trudnej dla siebie sytuacji, usiłowali załagodzić konflikt z pomocą dyplomacji: „Срѣѣша ж[е] послы ѿ Володимера . и Михала . и Вѣротиславѣ Петровичѣ] . и Юрій. и Толигневичѣ] . хоташе мира”¹⁵. Ostatecznie Daniel przyjął propozycję pokoju i strony „оумиришас[а]”¹⁶.

Latopisarz niestety nie podał dokładniejszych informacji, które pozwoliłyby określić, które dwory książęce reprezentowali poszczególne posłowie. Kolejność wzmianek władców i bojarów, pozwoliła wydawcom *Kroniki halicko-wołyńskiej* skorelować Worotysława Piotrowicza z otoczeniem Włodzimierza Rurykowicza, zaś Jerzego Toligniewicza powiązać z Michałem Wsiewołodowiczem¹⁷.

Jak wynika z narracji latopisarskiej, Worotysław pełnił ważną funkcję posła księcia kijowskiego do Daniela Romanowicza, z którą uporał się bez problemu. Musiał on więc posiadać pewne umiejętności dyplomatyczne, co pozwala przypuszczać, że był doświadczonym urzędnikiem.

Według Dariusza Dąbrowskiego i Adriana Jusupowicza, Worotysław mógł być wojewodą Włodzimierza¹⁸. Charakter informacji latopisarskiej nie pozwala jednak jed-

¹¹ *Ипатьевская летопись...*, kol. 489. Gościna u Petryły zakończyła się fatalnie dla kijowskiego władcy, który został otruty w czasie uczty przez spiskowców, do których należał między innymi jego gospodarz.

¹² Tamże, kol. 452, 461–465.

¹³ Tamże, kol. 541.

¹⁴ W sprawie chronologii wyprawy, zob.: W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna...*, s. 193, przyp. 279.

¹⁵ *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 129–130.

¹⁶ Tamże, s. 130. Szczególniej o tych wydarzeniach, zob.: D. Dąbrowski, *Włodzimierz Dymitr Rurykowicz...*, s. 76; Tenże, *Daniel Romanowicz, król Rusi (ok.1201–1264). Biografia polityczna*, Kraków 2012, s. 144–145; W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna...*, s. 193–195.

¹⁷ *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 129, przyp. 385 i 386.

¹⁸ Tamże, s. 129, przyp. 385.

noznacznie potwierdzić, ani zweryfikować tego przypuszczenia. Zazwyczaj urzędników tej rangi wysyłano z poselstwem w trakcie wypraw wojennych lub innych działań wojskowych. Tymczasem, co istotne, misja do Daniela wyruszyła w drogę, kiedy Włodzimierz i Michał już „вѣротишас[а]” do Kijowa. W związku z tym, posłańcem Rurykowicza niekoniecznie musiał być wojewoda. Do misji tej rangi równie dobrze nadawał się bowiem inny urzędnik, posiadający niezbędne umiejętności dyplomatyczne.

Źródła nie odnotowują innych dodatkowych informacji o Worotyśławie Piotrowiczu. Potwierdzony okres jego działalności obejmuje tylko 1228 r. Przyjście Worotyśława na świat, można określić na ostatnią ćwierć XII w., ewentualnie przełom XII i XIII stulecia. Zmarł zaś nie wcześniej niż w drugiej połowie 1228 r.

Piotr Akierowicz (Петръ Акеровичъ), poseł. Wymieniony został w artykule 6738 (1230/1231) r. *Latopisu ławrentiewskiego* jako „Петръ Акеровичъ”¹⁹.

Posiadał chrześcijańskie imię, wywodzące się od greckiego Πετρος (Petros, łac.: Petrus), które na Rusi pojawiło się w drugiej połowie XI w. za pośrednictwem greckiego duchowieństwa prawosławnego²⁰ i szybko nabrało popularności²¹.

Ustalenie znaczenia drugiej części „Акеровичъ” jest wyjątkowo trudnym zadaniem. Bodaj tylko Stepan Tomaszewski i Tadeusz Skulina wysnuli przypuszczenie, że był to patronim pochodzący od imienia Akier, aczkolwiek obydwaj badacze zmuszeni byli zaliczyć ten antroponim do imion „nieinterpretowalnych”²². Chociaż zbliżone nazwy osobowe, np. Akir (rus.: Акирь), sporadycznie występowały na Rusi w późniejszym okresie²³, to imię Akier (rus.: Акер) nie zostało odnotowane w żadnym źródle ruskim²⁴. Niewykluczone więc, że było ono zniekształconą formą imienia Akir, lub zupełnie inną nazwą osobową, pochodzenia której można doszukiwać się w środowisku

¹⁹ *Лаврентьевская летопись...*, s. 455–456. Zob. też różniejsze latopisy: *Московский летописный свод конца XV в.*, [w:] ПСРЛ, т. 25, Москва–Ленинград 1949, s. 125 („Петр Акировичъ”); *Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью*, [w:] ПСРЛ, т. 10, Санкт-Петербург 1885, s. 101 („Петр Акеровичъ”); *Летопись по Воскресенскому списку*, [w:] ПСРЛ, т. 7, Санкт-Петербург 1856, s. 137 i przyr. 3. Ostatnie źródło podaje nazwy osobowe bojara w dwóch wersjach: „Петръ Аркевичъ” (*Redakcja woskreszeńska*) i „Петръ Акеровичъ” (*Redakcja archeograficzna*). Bez wątpliwości, wersja „Аркевичъ” jest niczym więcej jak błędem układacza latopisu lub późniejszego kopisty.

²⁰ Za pierwszą znaną osobę o takim imieniu na Rusi można uważać biskupa perejasławskiego Piotra. *Новгородская первая летопись...*, s. 196.

²¹ Zob.: T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe...*, cz. 2, s. 207.

²² С. Томашиўскіі, *Предмечя Исидора: Петро Акерович, незнаний митрополит руський, 1241–1245*, [w:] *Записки чину св. Василя Великого*, т. 2, Жовква 1927, вип. 3–4, s. 282. T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe...*, cz. 2, s. 77. Inni autorzy całkowicie pominieli znaczenie tego określenia osobowego.

²³ W nadaniu wsi Beżanowska dla monasteru Spaso-Jewfimijewskiego w ziemi suzdalskiej, datowanym na lata 1427–1433 lat, odnotowany został „Макаръ Акирев | | с(ы)нь”. *Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV – начала XVI в.*, в 3-х т., отв. ред. Б. Д. Греков, т. 3, Москва 1964, nr 487, s. 469. Zob. też: M. Wójtowicz, *Древнерусская антропонимия XIV–XV вв. Северо-Восточная Русь*, Poznań 1986, s. 170.

²⁴ Zob.: Н. М. Тупиков, *Словарь древне-русских личных собственных имен*, Санкт-Петербург 1903, s. 31; M. Wójtowicz, *Древнерусская антропонимия...*, s. 170. W języku staroruskim nieznanu był także rzeczownik „акер”. Zob.: В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, ч. 1: А–З, Москва, 1863, s. 7; И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*, т. 1: А–К, Санкт-Петербург 1893, s. 19.

tureckim, gdzie funkcjonowały podobne imiona, np.: Akil (tur: Āgil/ mądry)²⁵. Z drugiej strony nie można wykluczyć że „Акеровичъ” to nie patronim, lecz przydomek, ewentualnie przezwisko Piotra. Zwraca na siebie uwagę jego podobieństwo do imienia Akira, głównego bohatera *Powieści o Akirze Mądrym* (rus.: *Повесть о Акире Премудром*)²⁶, znanej na Rusi już w XI–XII w.²⁷ Przypuszczenie to potwierdza informacja z *Moskiewskiego zwođu latopisarskiego końca XV w.*, w którym bojara określano mianem „Акировичъ”²⁸. Być może zatem, „Акеровичъ/ Акировичъ” jest przydomkiem, nadanym Piotrowi i wynikającym z pewnych cech charakteru, np. roztropności czy posiadanych zdolności dyplomatycznych²⁹. Problem ten wymaga jednak osobnych interdyscyplinarnych, specjalistycznych badań.

Pod 6738 (1230/1231) r. *Latopis ławrentiewski* opisuje poselstwo, wysłane przez księcia kijowskiego Włodzimierza Rurykowicza do władcy włodzimierskiego Jerzego Wsiewołodowicza, którego celem było załagodzenie konfliktu między bratem tegoż, Jarosławem Wsiewołodowiczem, a księciem czernihowskim Michałem Wsiewołodowiczem oraz zawarciu przez nich pokoju: „Тогожъ лѣтъ. приходи пресщънии митрополитъ всеа Руси Кирилъ . к великому князю Гюргю . и къ братъ ѿго Арославу . и Стѣславу . и г Костантиновичѣмъ . Василку и Всеволоду . и Володимеру . ѿ Киѣвского княза . ѿ Володимера ѿ Куриковичъ³⁰ . а ѿ Черниговского княза . ѿ Михаила еписѣ Перфуриѣ . приде же с нима игумень прсѣто манастира стѣто Спсѣса Киѣвѣ на Берестовѣмъ . Петръ Акеровичъ . и инъ мужъ Володимеръ Гюргии столникъ ѿго . си . г . ѣ приходиша с митрополитомъ проса мира Михаилу сь Арославомъ . бѣ бо Михаилъ не правъ въ крсѣтнмъ целованьи . при Арославѣ . и хоташе Арославъ ити на Михаила . Бѣ же не попусти [...] послуша оубо Арославъ брата своего старѣшиаго Гюрья . и оца своего митрополитъ . и еписѣпа Порфурия . | и вза миръ с Михаиломъ . и бысѣ радѣсть велика”³¹. Misja ta miała miejsce różną

²⁵ A. Гафуров, *Имя и история. Об именах арабов, персов, таджиков и тюрков*. Словарь, Москва 1987, s. 123.

²⁶ *Повесть об Акире Премудром*, podg. текста, перевод и комм. О. В. Творогова, [w:] *Памятники литературы Древней Руси: XII век*, Москва 1980, s. 246–281.

²⁷ О. В. Творогов, *Повесть о Акире Премудром*, [w:] *Словарь книжников и книжности Древней Руси*, вып. 1, Санкт-Петербург 1992, s. 343.

²⁸ *Московский летописный свод конца XV в...*, s. 125. M. Prisielkow uważał, że ukladaczom *Moskiewskiego zwođu latopisarskiego* znana była jedna z redakcji *Hipackiego latopisarskiego zwođu*. M. Д. Приселков, *История русского летописания...*, s. 86. Jeżeli radziecki badacz miał rację to podana w *latopisie* forma „Акировичъ” mogła być zaczerpnięta z wcześniejszego źródła.

²⁹ В. Нагирни, *Патроним или прозвище? Из историята на древноруската средновековна антропонимика*, [w:] *Алманах „Българска украинистика”*, т. 9, София 2020 (w druku). Mniej prawdopodobnym, aczkolwiek teoretycznie możliwym, wydaje się być związek przydomku/pseudonimu „Акеровичъ/ Акировичъ” z tureckim „askier” (wojownik) (В. В. Радлов, *Опыт словаря тюркских наречий*, т. 1, ч. 1, Санкт-Петербург 1893, s. 880) lub „agır” (cenny, drogi, szanowany, czczony) (*Древнетюркский словарь*, Ленинград 1969, s. 18–19; С. Б. Веселовский, *Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии*, Москва 1974, s. 10–11; M. Wójtowicz, *Древнерусская антропонимия...*, s. 43) czy łacińskim „acer” (ostrzy, przykry) (*Słownik łacińsko-polski*, ul. przez F. Bobrowskiego, t. 1: A–K, Wilno 1841, s. 33–34.). W tym miejscu chcę wyrazić podziękowanie Darii Glebowej i Marii Ławrenczenko z Moskwy oraz Andrijowi Żywaczewskiemu z Warszawy za cenne konsultacje.

³⁰ Władnie „Куриковичъ” zamiast „Руриковичъ”.

³¹ *Лаврентьевская летопись...*, s. 455–456. Szczegółowo o tym poselstwie, zob.: M. Dimnik, *Mikhail, prince of Chernigov...*, s. 39–41.

wiosną lub wczesnym latem 1230 r.³² Jak wynika z cytowanego fragmentu, na czele poselstwa stał metropolita kijowski Cyryl I, któremu towarzyszyli: nieznany z imienia ihumen klasztoru Spasa na Berestowie oraz dwie świeckie osoby – Piotr Akierowicz i stolnik Jerzy. Księcia Michała Wsiewołodowicza reprezentował biskup czernichowski Perfury.

Niemal dosłownie informacje te powtarzają późniejsze latopisy: *Moskiewski zwód latopisarSKI*, *Latopis woskreszeński* i *Latopis nikonowski* z tą tylko różnicą, że brakuje w nich wzmianek o Jerzym, który był trzecią osobą otoczenia Cyryla I oraz określają stolnikiem Włodzimierza Piotra Akierowicza: „с ними же игумень Спаскы съ Берестового и Петръ Акеровичъ стольникъ Володимеръ”³³.

Badacze próbowali utożsamiać Piotra Akierowicza z Piotrem, ihumenem monasteru Spasa na Berestowie w Kijowie³⁴, znanym z artykułu latopisarSKiego 6739 (1231/1232) r.³⁵, bądź z biskupem halickim Piotrem³⁶. Michaił Taube, a później Oleksij Tołoczko w sposób przekonujący wykazali jednak, że między Piotrem Akierowiczem a Piotrem, ihumenem monasteru Spasa na Berestowie nie istniały żadne powiązania³⁷. Przemawiają za tym następujące przesłanki: osoba duchowna nie mogła być wymieniona w latopisie z patronimem, przydomkiem czy pseudonimem; w źródle nieznany z imienia ihumen i Piotr Akierowicz oddzieleni są znakiem interpunkcyjnym, co wskazuje na dwie różne osoby; słowa latopisarza „Петръ Акеровичъ и инъ мужъ Володимеръ Гюргии столникъ юго” wyraźnie wskazują, że obaj należeli do stanu świeckiego i znajdowali się na służbie u księcia kijowskiego; ruski autor nadmieniał, że wraz z metropolitą do Suzdala przybyły „си . гъ [trzy – V.N.]” osoby, tj. nieznany z imienia ihumen monasteru Spasa na Berestowie oraz Piotr Akierowicz i stolnik Jerzy; w późniejszym *Latopisie nikonowskim* wyraźnie natomiast rozróżniono anonimowego ihumena, a Piotra Akierowicza: „Съ ними же игумень Спаскы с Берестового и Петръ

³² Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания...*, с. 108.

³³ *Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью...*, т. 10, s. 101; *Московский летописный свод конца XV в...*, s. 125 („Петръ Акировичъ”); *Летопись по Воскресенскому списку...*, s. 137 („Петръ Ареховичъ”). Także i: А. Л. Никитин, *Текстология русских летописей XI – начала XIV вв.*, вып. 3: *Летописание Владимиро-Суздальской Руси XIII в.*, Москва 2011, s. 343.

³⁴ С. Томашівський, *Предтеча Ісидора...*, s. 221–313, zwłaszcza s. 279–285; Tenże, *Боярин чи игумен? (Причинок до питання про особу митрополита Петра Акеровича)*, [w:] *Записки чину св. Василя Великого*, т. 3, Жовква 1928, вип. 1–2, s. 171–178; В. Т. Папуто, *Киевская летопись 1238 г...*, s. 298–305; П. Грицак, *Галицько-Волинська держава*, Нью-Йорк 1958, s. 108; Б. Я. Рамм, *Папство и Русь в X–XIII вв.*, Москва–Ленинград 1959, s. 149–150; В. И. Матузова, *Английские средневековые источники. IX–XIII вв. (тексты, перевод, комментарий)*, Москва 1979, s. 183–185; Ю. Ю. Свідерський, *Боротьба Південно-Західної Русі проти католицької експансії в X–XIII ст.*, Київ 1983, s. 105; В. І. Стависький, *Відомості про Русь з „Історії монголів” Плано Карпіні*, „Український історичний журнал”, 1988, nr 6, s. 37–38.

³⁵ *Лаврентьевская летопись...*, s. 456.

³⁶ І. Паславський, *Український епізод Першого Ліонського собору (1245 р.). Дослідження з історії європейської політики Романовичів*, Львів 2009, s. 57–60; Tenże, *Галицький єпископ Петро – ставленик і дипломат Данила Романовича*, „Український історичний журнал”, 2013, nr 5, s. 80–86.

³⁷ М. А. Таубе, *Римъ и Русь въ домонгольській періодъ*, [w:] *Католический Временник*, кн. 2, Париж 1928, s. 193, ргзур. 75; О. П. Толочко, *Петро Акерович – гаданий митрополит всея Русі*, „Український історичний журнал”, 1990, nr 6, s. 45–47.

Акерович”³⁸. Rozgranicza ich także *Moskiewski zwód latopisarSKI*³⁹. Powyższe rozważania dają podstawy do stwierdzenia, że ihumen monasteru Spasa na Berestowie i Piotr Akierowicz to dwie różne osoby oraz pozwalają zaliczyć tego ostatniego do stanu świeckiego.

Poświadczony okres działalności Piotra Akierowicza obejmuje tylko 1230 r. Z lakonicznych informacji *Latopisu lawrientiewskiego* wiadomo jedynie, że był on posłem Włodzimierza Rurykowicza do Jerzego Wsiewołodowicza. Udział w ważnej misji wskazywać może na pewne doświadczenie dyplomatyczne Piotra. Nie wiadomo jednak ani o innych jego funkcjach przy dworze Włodzimierza, ani o przebiegu kariery urzędniczej, czy powiązaniach rodzinnych. Z pewnością nie był stolnikiem Włodzimierza Rurykowicza, jak to przedstawiają późniejsze latopisy. Funkcje te w tym samym czasie pełnił bowiem Jerzy, towarzyszący Piotrowi w poselstwie do Włodzimierza nad Kłazmą⁴⁰. Źródła nie zawierają informacji także na temat posiadłości Akierowicza oraz jego powiązań rodzinnych.

Piotr Akierowicz urodził się przypuszczalnie w ostatnich dekadach XII stulecia lub na początku wieku XIII. Zmarł nie wcześniej niż w drugiej połowie 1230 r.

Jerzy (Гюргии), stolnik. Wzmiankowany jest na stronach *Latopisu lawrentiewskiego* w 6738 (1230/1231) r. pod mianem „Гюргии”⁴¹.

Imię urzędnika Włodzimierza Rurykowicza odpowiada greckiemu „Γεώργιος (Geōrgios)”, zapożyczonemu z Bizancjum i znanemu na Rusi w wariantach „Юрьи”, „Юргии”, „Юрьгии”, „Юрьгии”, „Юрьги”, „Гевргии”, „Георги”, „Гюргии”, „Гюрата”, „Дюргии”⁴². Należało do najbardziej rozpowszechnionych w środowisku elit ruskich⁴³. Niestety brak informacji o patronimie Jerzego nie pozwala poczynić żadnych przypuszczeń na temat jego ojca.

W 6738 (1230/1231) r. Jerzy był uczestnikiem wspomnianego wyżej poselstwa Włodzimierza Rurykowicza do Jerzego Wsiewołodowicza. Przebywał wtedy w otoczeniu metropolity kijowskiego Cyryla I, obok ihumena monasteru Spasa na Berestowie oraz Piotra Akierowicza: „Тогожъ лѣтъ . приходи пресцѣныи митрополитъ всеа Руси Кирилъ [...] приде же с нима игумень прѣто манастира стѣго Спсѣса Киевѣ на Берестовѣмъ . Петръ Акеровичъ . и инъ мужъ Володимерь Гюргии столникъ ѿго”⁴⁴.

Bardzo ważne znaczenie w kontekście Jerzego ma wskazanie przez latopisarza funkcji pełnionej przez niego przy dworze księcia kijowskiego – był „stolnik” Włodzimierza. Informacja ta jest cenna nie tylko ze względu na to, że przybliży jego obowiązki, ale również stanowi jedną z pierwszych wzmianek o urzędzie stolnika na Rusi.

³⁸ Zob.: *Лаврентьевская летопись...*, s. 455; *Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью...*, s. 101; М. А. Таубе, *Римъ и Русь въ домонгольскій періодъ...*, s. 193, przyp. 75; О. П. Толочко, *Петро Акеровичъ...*, s. 48 i przyp. 15.

³⁹ *Московский летописный свод конца XV в...*, s. 125.

⁴⁰ Zob. biogram stolnika Jerzego.

⁴¹ *Лаврентьевская летопись...*, s. 455.

⁴² T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe...*, cz. 2, s. 67. W polskiej tradycji imię to występuje w wersji Jerzy.

⁴³ Tamże, s. 181–183.

⁴⁴ *Лаврентьевская летопись...*, s. 455. Szczególniej o tym poselstwie, zob.: М. Dimnik, *Mikhail, prince of Chernigov...*, s. 39–41.

Z uwagi na szczupłe informacje źródłowe, trudno jednak szczegółowo określić ich kompetencje oraz miejsce w hierarchii urzędniczej na Rusi w I poł. XIII w. Badacze dziejów Rusi, poza cytowanym wyżej fragmentem, mogą oprzeć się zaledwie na dwóch wzmiankach. Pierwsza z nich datowana jest na rok 6736 (1228/1229) i znajduje się w *Latopisie nowogrodzkim*: „...възмятеся всь городъ, и поидоша съ вѣща въ оружии на тысячьского Вяцеслава, и розграбиша дворъ его и брата его Богуслава и Андреичевъ, владычня стольника...”⁴⁵. Jest to opis zamieszek w Nowogrodzie jesienią 1228 r., wywołanych klęską żywiołową, w czasie których mieszkańcy miasta złupili liczne dwory bojarskie, w tym majątności tysięcznika Wiaczesława i jego brata Bogusława oraz Andreja (Andrzeja), stolnika arcybiskupa nowogrodzkiego Antoniego. Druga znajduje się w *Kronice halicko-wołyńskiej*. Źródło to opisując walkę Daniela Romanowicza z niepokornym bojarstwem halickim na początku lat 40. XIII w. wzmiankuje: „Даниль же оувѣдавъ . посла Ѧкова столника своего . с великою жалостью . ко Доброславоу . глѣ к нимъ . князь вашъ азъ есмь . повеления моего не творите землю грабите . Черниговскихъ боаръ не велѣх ти . Доброславе приимати . нъ дати волости Галичкимъ . а Коломыйскою соль ѡлоучите на ма . шномоу же рекшоу . да боудеть тако . во тѣ же часъ . Ѧковоу сѣдашоу оу него приидоста Лазоръ Домажирецъ и Иворъ . Молибожичъ . два безаконьника . ѡ племени смердѣ . и поклонистаса емоу до землѣ . Ѧковоу же оудивившоуса . и прашавшоу вины . про что поклонистаса . Доброславоу же рекшоу . вдахъ има Коломью Ѧковоу же рекшоу емоу . како можеши бес повеленияѣ княжа ѡдати ю сима . ѡко величии князи держать сию Коломью на роздавание шроужьникомъ си бо еста недостоина . ни Вотьиина держати . шн же оусмѣявса речѣ . то что могоу же глѣати . Ѧковъ же приехавъ вса си сказа . князю Данилови”⁴⁶.

Powyższe przykłady pozwalają jednak wyciągnąć pewne wnioski na temat funkcji i znaczenia tego urzędu. Przede wszystkim, należy zwrócić uwagę, że stolnik został odnotowany na przestrzeni krótkiego okresu w różnych regionach Rusi (Nowogród, Kijów, ziemia halicka) oraz w niezwiązanych ze sobą utworach latopisarskich (*Latopis nowogrodzki*, *Latopis ławrentiewski*, *Kronika halicko-wołyńska*). Pozwala to przypuszczać, że przed drugą ćwiercią XIII w. wykształcił się osobny urząd stolnika, którego geneza była związana z obowiązkiem opieki nad księżęcym stołem, lecz jego kompetencje w tym czasie były znacznie szersze od sprawowania pieczy nad ucztami władcy. Podkreślić również należy, że stolnikostwo pojawia się nie tylko przy dworze wyższych dostojników cerkiewnych, za czym obstaje Mykoła Kotlar⁴⁷, ale przede wszystkim przy dworach Rurykowiczów. Nie da się także zaakceptować zaliczenia go do urzędów niższej rangi, jak twierdzi Adrian Jusupowić⁴⁸. Z powyższych przykładów wynika, że stolnikom powierzane były istotne funkcje reprezentacyjne, np. udział w ważnych misjach dyplomatycznych, czy nawet samodzielne prowadzenie pertraktacji w imieniu swego władcy. Wszystko to daje pod-

⁴⁵ *Новгородская первая летопись...*, s. 67, 273.

⁴⁶ *Ипатьевская летопись...*, kol. 789–790. Por.: *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 242–245.

⁴⁷ M. Котляр, *Княжа служба в Київській Русі*, Київ 2009, s. 216.

⁴⁸ A. Jusupowić, *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269)*, Kraków 2013, s. 57. Takie stanowisko warszawski badacz wyraził także w komentarzach do wydanej w 2017 r. *Kroniki halicko-wołyńskiej*, należy jednak zaznaczyć w tym miejscu, że współwydawca tego źródła, D. Dąbrowski, nie zgodził się z jego opinią. Zob.: *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 243, przyp. 665.

stawy, aby zakwalifikować ten urząd do poważniejszych stanowisk przy dworach Rurykowiczów.

Brak źródeł nie pozwala na ustalenie nawet przybliżonej daty objęcia przez Jerzego urzędu stolnika Włodzimierza Rurykowicza. Godność ta nie była przywiązana do konkretnego miasta czy ziemi, lecz do osoby księcia, w związku z czym Jerzy mógł sprawować pieczę nad stołem Włodzimierza nie tylko w okresie jego rządów w Kijowie, ale również przed jego pojawieniem się w stolicy Rusi.

Niestety nic nie wiadomo o powiązaniach rodzinnych Jerzego, przebiegu jego kariery oraz posiadanych dobrach.

Potwierdzone źródłowo okres działalności Jerzego przypada na jeden tylko rok – 1230. Włączenie go do ważnej misji dyplomatycznej do Włodzimierza nad Kłajmę sugeruje, że posiadał on niemałe doświadczenie urzędnicze. Przypuszczalnie urodził się w ostatnich dziesięcioleciach XII w. lub w pierwszych latach XIII w. Zmarł natomiast nie wcześniej niż w drugiej połowie 1230 r.

Iwan Sławnowicz (Івану Славновичю), tysięcznik/wojewoda. Odnotowany w artykule 6739 (1231/1232) r. *Latopisu ławrentiewskiego* jako „Івану Славновичю”⁴⁹.

Imię bojara należało do najbardziej rozpowszechnionych na Rusi. Wywodzi się ono od hebrajskiego „Iōhānān”, na ziemi ruskie przedostało się za pośrednictwem języków greckiego i staro-cerkiewno-słowiańskiego⁵⁰. Na obszarach władanych przez Rurykowiczów występowało zarówno w pełnej formie „Іван/Ивань” jak i w skróconej – „Іванко”, a także w odmianach „Іоан(н)” i „Ёнь”⁵¹.

Podanie przez latopisarza patronimu Iwana „Славновичю” daje możliwości do poszukiwania przodków tysięcznika kijowskiego. Osoba pod imieniem Sławna występuje w *Latopisie kijowskim* trzykrotnie – pod 6679 (1171/1172), 6695 (1187/1188) i 6696 (1188/1189) r.⁵² W pierwszych dwóch przypadkach tylko jako „Славн”⁵³, w trzecim natomiast jako „Славна Борисовича”⁵⁴. Jak wykazałem w innej pracy, wzmianki te dotyczą dwóch osób – Sławna, urzędnika księcia dorohobuskiego Włodzimierza Andrzejewicza (6679 [1171/1172]) oraz Sławna Borysowicza, tysięcznika białogrodzkiego (6695 [1187/1188]) i wojewody (6696 [1188/1189]) Ruryka Rościsławowicza⁵⁵. Za ojcostwem tego ostatniego przemawia fakt, że i Sławna, i Iwan służyli – obaj jako tysięcznicy i wojewodowie – reprezentantom smoleńskich Rościsławowiczów – Rurykowi Rościsławowiczowi i jego synowi Włodzimierzowi Rurykowiczowi.

Poświadczony źródłowo okres działalności ojca Iwana przypada na koniec lat 80. XII w. W 1188 r. Sławna Borysowicz brał udział w poselstwie matrymonialnym, wysłanym przez księcia białogrodzkiego Ruryka Rościsławowicza do księcia włodzi-

⁴⁹ Лаврентьевская летопись..., s. 457.

⁵⁰ *Етимологічний словник української мови*: в 7 т., редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін., т. 2: Д–Копці, укл.: Н. С. Родзевич та ін., Київ 1985, s. 287–288.

⁵¹ Zob.: Т. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe...*, cz. 2, s. 67, 173–177. Por.: M. Wójtowicz, *Древнерусская антропонимия...*, s. 49, 212–224.

⁵² *Ипатьевская летопись...*, kol. 546; 657, przyp. 43; 662.

⁵³ Tamże, kol. 546; 657, przyp. 43.

⁵⁴ Tamże, kol. 662.

⁵⁵ V. Nagirnyy, *Problem identyfikacji osób w latopisach ruskich: Sławna i Sławna Borysowicz*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 2020, t. 17, nr 2 (w druku).

miersko-suzdalskiego Wsiewołoda Juriewicza. Misja rozpoczęła się w Wielkanoc 1188 r., a 24 lipca posłowie wyruszyli z Suzdała na południe Rusi. 25 września tegoż roku orszak ślubny dotarł do Białogrodu, 26 września odbył się ślub syna Ruryka, Rościsława z córką Wsiewołoda, Wierzchusławą⁵⁶. Źródło ruskie podaje także, że obok Sławna w poselstwie uczestniczyła także jego nieznaną z imienia żona: „Славна тысяцкого съ женою”⁵⁷, najprawdopodobniej matka Iwana. Wkrótce po powrocie z poselstwa do Suzdała, w końcu 1188 lub pierwszej połowie 1189 r. Sławna razem z Rościsławem Rurykowiczem stanął na czele posiłków, wysłanych przez Ruryka Rościsławowicza w pomoc władcy włodzimierskiemu Romanowi Mścisławowiczowi. Celem tej wyprawy było zdobycie stolicy księstwa halickiego. Ekspedycja skończyła się niepowodzeniem – siły panującego w Haliczu węgierskiego królewicza Andrzeja zdołały zatrzymać sojuszników pod Pleśniskiem. Po nieudanej próbie zdobycia tego grodu, Roman zrezygnował ze swych planów i udał się do dworu księcia krakowskiego Kazimierza Sprawiedliwego, a oddziały Ruryka Rościsławowicza wróciły do ziemi kijowskiej⁵⁸. Piastowanie przez Sławna ważnego urzędu tysięcznika białogrodzkiego, udział u boku młodego Rościsława Rurykowicza w wyprawie na Halicz oraz włączenie go, wraz z małżonką, do ważnej misji dyplomatycznej do Suzdała, pozwalają zauważyć, że Borysowicz należał do wyższych warstw społecznych ziemi kijowskiej i był jednym z najwyższych dostojników przy dworze księcia białogrodzkiego Ruryka Rościsławowicza.

Odniesienie patronimu Sławna w artykule latopisarskim 6696 (1188/1189) r. świadczy, że był on synem Borysa. Pozwala to zidentyfikować nie tylko ojca ale i dziadka Iwana Sławnowicza. W literaturze naukowej niejednokrotnie wyrażano pogląd, że ojcem Sławna był smoleński bojar Borys Zacharowicz⁵⁹, z czym całkowicie można się zgodzić. Borys pojawił się w źródłach po raz pierwszy pod rokiem 6676 (1168/1169; prawidłowa data: marzec 1167 r.⁶⁰) w otoczeniu księcia smoleńskiego Rościsława Mścisławowicza⁶¹. Po zgonie tego ostatniego (14 III 1167), służył jego synowi Mścisławowi. Wiosną 6686 r. (1178/1179; prawidłowa data: przed 13 VI 1180⁶²) został opiekunem

⁵⁶ *Ипатьевская летопись...*, kol. 658. O chronologii tych wydarzeń, zob.: Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания...*, s. 83, 203. Szczegółowo o samym poselstwie oraz małżeństwie Rościsława z Wierzchusławą, zob.: D. Dąbrowski, *Genealogia Mścisławowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku)*, Kraków 2008, s. 465–466; Tenże, *Генеалогия Мстиславовичей...*, s. 488.

⁵⁷ O Sławnie i jego żonie piszą redakcje *chlebnikowska* i *pogodińska*. Zob.: *Ипатьевская летопись...*, kol. 658, przyp. 43. Natomiast w *Redakcji hipackiej* tej informacji nie ma. Tamże, kol. 658.

⁵⁸ Tamże, kol. 661–662. Szerzej o tych wydarzeniach, zob.: І. П. Крип'якевич, *Галицько-Волинське князівство*, Київ 1984, s. 79–80; Ї. Харди, *Наследники Кієва: Измежу краєвська круне и татарского ярма. Студія о державно-правном положажі Галичкє и Галичкє-Волинська княжевина до 1264. година*, Нови Сад 2002, s. 46–48, 59; О. Головка, *Війна за „галицьку спадщину” (1187–1189)*, «Княжа доба: історія і культура», 2010, вип. 3, s. 124; Л. В. Войтович, *Галицько-волинські етуди*, Біла Церква 2011, s. 180–181.

⁵⁹ М. П. Погодин, *О наследственности древних санов в период времени от 1054 до 1240 г.*, [w:] *Архив историко-юридических сведений, относящихся до России*, кн. 1, Москва 1850, s. 79; П. С. Стефанович, *Князь и бояре: клятва верности и право отъезда*, [w:] А. А. Горский, В. А. Кучкин, П. В. Лукин, П. С. Стефанович, *Древняя Русь: очерки политического и социального строя*, Москва 2008, s. 254–255; П. П. Толочко, *Власть в Древней Руси. X–XIII вв.*, Санкт-Петербург 2011, s. 129.

⁶⁰ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания...*, s. 178–179.

⁶¹ *Ипатьевская летопись...*, kol. 518.

⁶² *Новгородская первая летопись...*, s. 36; Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания...*, s. 199.

nieletniego syna Mścisława, Włodzimierza⁶³. Później – w roku 6688 (1180/1181; prawidłowa data: 1181⁶⁴) – został wojewodą przy dworze Włodzimierza Mścisławowicza w Trepolu⁶⁵. Prawdopodobnie resztę życia spędził w ziemi kijowskiej.

Powyższe rozważania pozwalają określić pokrewieństwo Iwana w linii prostej: Borys Zacharowicz, opiekun Mścisława Rościsławowicza i wojewoda trepolski, wcześniej urzędnik księcia smoleńskiego Rościsława Mścisławowicza (I pokolenie) – Sławon Borysowicz, tysięcznik białogrodski i wojewoda Ruryka Rościsławowicza (II pokolenie) – Iwan Sławnowicz, tysięcznik kijowski i wojewoda Włodzimierza Mścisławowicza (III pokolenie).

Iwan Sławnowicz odnotowany w *Latopisie ławrentiewskim* pod 6739 (1231/1232) r. Pod tą datą źródło zawiera obszerny opis wyświęcenia Cyryla, spowiednika księcia Wasylka Konstantynowicza na biskupa rostowskiego. Uroczystość ta odbyła się w Kijowie 6 kwietnia 1231 r. w obecności księcia Włodzimierza Rurykowicza, jego syna Rościsława Włodzimierzowicza oraz licznych dostojników cerkiewnych⁶⁶. W tym samym czasie w stolicy Rusi, odbył się także wielki zjazd książąt ruskich⁶⁷. Opisując te wydarzenia, latopisarz zamieścił krótki *passus*: „воеводство тогда держашю тисацаа Кыевьскыа . Ивану Славновичю”⁶⁸.

Lokalizacja informacji o Iwanie między opisem konsekrowania biskupa Cyryla, a zjazdem książęcym pozwala sądzić, że brał on udział w obu wspomnianych wydarzeniach. Był jedyną świecką osobą, spoza dynastii Rurykowiczów, wymienioną przez ruskiego autora na tych spotkaniach, co świadczy o jego wysokim statusie społecznym i urzędniczym.

Uwagę zwraca także formuła latopisarska, towarzysząca Iwanowi „воеводство тогда держашю тисацаа Кыевьскыа”⁶⁹. Zdaniem Władimira Kuczkin, jej całkowite podobieństwo do formuły z artykułu latopisarskiego 6597 (1089/1090) r.⁷⁰ przemawia za tym, że zapożyczono ją z opisu funkcji tysięcznika kijowskiego i wojewody Jana Wyszaticza⁷¹. Uważam jednak, że prawdopodobieństwo jednoczesnego obejmowania przez Iwana urzędu tysięcznika i pełnienia funkcji wojewody, jest dość duże⁷². Latopisy zachowały liczne przykłady łączenia tych funkcji. Tysięcznikiem i jednocześnie wojewodą byli: Jan Wyszaticz (6597 [1089/1090])⁷³, Putiata (6607 [1099/1100]), 6612

⁶³ *Ипатьевская летопись...*, kol. 609.

⁶⁴ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания...*, s. 200.

⁶⁵ *Ипатьевская летопись...*, kol. 621–622, 623.

⁶⁶ *Лаврентьевская летопись...*, s. 456–457.

⁶⁷ Tamże, kol. 457. O zjeździe szerzej, zob.: D. Dąbrowski, *Włodzimierz Dymitr Rurykowicz...*, s. 78; M. Dimnik, *The All-Rus' Congresses in Kievan Rus' between 1054 and 1236*, [w:] *Ruthenica*, t. 13, Київ 2016, s. 25–27.

⁶⁸ *Лаврентьевская летопись...*, s. 457.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ *Ипатьевская летопись...*, kol. 199; *Лаврентьевская летопись...*, s. 208.

⁷¹ В. А. Кучкин, *Тысяцкие в Киевском княжестве в XI–XIII в.*, „Древняя Русь. Вопросы медиевистики”, 2016, nr 3 (65), s. 6–7. Zob. też: П. П. Толочко, *Власть в Древней Руси...*, s. 85.

⁷² Ciekawe, że sam W. Kuczkin w dalszej części pracy podaje liczne przykłady łączenia dwóch urzędów przez jedną osobę. Zob.: В. А. Кучкин, *Тысяцкие в Киевском княжестве...*, s. 7–14.

⁷³ *Ипатьевская летопись...*, kol. 199; *Лаврентьевская летопись...*, s. 208.

[1104/1105]]⁷⁴, Dawid Jarunowicz (6644 [1136/1137])⁷⁵, Uleb (6654 [1146/1147])⁷⁶, Demjan (6738 [1230/1231])⁷⁷, Dymitr (6748 [1240/1241])⁷⁸, a ponadto ojciec Iwana – Sławon Borysowicz (6696 [1188/1189], 6697 [1189/1190])⁷⁹.

Niestety nie da się ustalić, kiedy Iwan objął urząd tysięcznika kijowskiego. Ustalenie tego utrudnia fakt, że literatura naukowa nie dysponuje danymi o osobach obejmujących to stanowisko w drugiej połowie XII w. i na początku XIII stulecia. Wiadomo, że w latach 1188–1189 taką funkcję sprawował ojciec Iwana, Sławon Borysowicz. Był on jednak tysięcznikiem nie w Kijowie, lecz w Białogrodzie. Natomiast ostatnim znanym tysięcznikiem kijowskim był Grzegorz Chotowicz, wspomniany w artykule 6680 (1172/1173) r.⁸⁰ Dolna granica chronologiczna pojawienia się Iwana na najwyższym stanowisku administracyjnym w Kijowie, jest dosyć szeroka. Jedna przesłanka pozwala na ostrożne przypuszczenie, że nastąpiło to dopiero po 1223 r. Jak dobrze wykazał W. Kuczkin w wyniku zmiany na tronie zazwyczaj dochodziło do fluktuacji wewnątrz elity urzędniczej, co dotyczyło przede wszystkim godności tysięcznika⁸¹. Wiadomo, że do kłeski nad Kałką, Kijów znajdował się pod władzą Mściława Romanowicza w związku z czym najwyższe urzędy państwowe były obsadzone przez jego ludzi. Naturalnie nie można wykluczyć, że Iwan Sławonowicz piastował swą funkcję z nadania tego reprezentanta smoleńskich Rościśławowiczów. Bardziej logicznym wydaje się jednak, że przebywał on w tym czasie w otoczeniu Włodzimierza, syna księcia Ruryka, któremu służył jego ojciec, Sławon. Dopiero po objęciu tronu kijowskiego przez Włodzimierza Rurykowicza przed Sławonowiczem mogła otworzyć się perspektywa do awansu na tysięcznika. Wychodząc z powyższych rozważań, przychyliam się do zdania, że Iwan objął stanowisko tysięcznika kijowskiego między 1223 a 1231 r. i być może, piastował je do 1235 r., ewentualnie do 1236 r., tj. do czasu utraty tronu kijowskiego przez Włodzimierza Rurykowicza. W każdym razie w 1238 r., godność tą zajmował już inny urzędnik – współpracownik Daniela Romanowicza, Dymitr⁸².

Źródła nie zachowały żadnych dodatkowych informacji o Iwanie Sławonowiczu, co nie pozwala na przybliżenie jego powiązań rodzinnych czy posiadanego majątku.

Poświadczony okres działalności Iwana Sławonowicza obejmuje 1231 r. Z informacji latopisarskiej jednoznacznie wynika, że posiadał on już wówczas odpowiednie doświadczenie i był w wieku, który pozwalał mu na objęcie ważnych urzędów tysięcznika kijowskiego i wojewody. Według ustaleń A. Jusupovića, stanowisko wojewody

⁷⁴ Лаврентьевская летопись..., s. 272, 280.

⁷⁵ Ипатьевская летопись..., kol. 298; Лаврентьевская летопись..., s. 304.

⁷⁶ Ипатьевская летопись..., kol. 326.

⁷⁷ Там же, kol. 759; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 172–173. Zob. też: I. Крип'якевич, *Де був Дем'ян тисяцьким. Причинок до історії урядів в Галичині першої половини XIII в.*, [w:] *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*, т. 67, Львів 1905, кн. 5, s. 1–3.

⁷⁸ Ипатьевская летопись..., kol. 785; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 230–231, 233–234. Zob. też: A. Jusupović, *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej...*, s. 136–137.

⁷⁹ Ипатьевская летопись..., kol. 658, 661–662. Zob. też: V. Nagirnyy, *Problem identyfikacji osób w latopisach ruskich...* (w druku).

⁸⁰ Ипатьевская летопись..., kol. 548; М. П. Погодин, *О наследственности древних санов...*, s. 79; М. С. Грушевський, *Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя*, Київ 1891, [reprint: 1991], s. 335.

⁸¹ В. А. Кучкин, *Тысяцкие в Киевском княжестве...*, s. 7–15.

⁸² Ипатьевская летопись..., kol. 782; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 222.

obejmowały osoby mające przynajmniej 25–27 lat⁸³. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę wyższą rangę urzędu tysięcznika, kryteria wiekowe dla kandydatów na niego mogły być wyższe. Przypuszczam zatem, że Iwan Sławnowicz urodził się nie później niż w pierwszych latach XIII w., prawdopodobnie jeszcze w ostatnich dekadach XII stulecia. Karierę polityczną mógł rozpocząć u boku swojego ojca – Sławna Borysowicza przy dworze księcia Ruryka Rościsławowicza, a następnie kontynuował ją w otoczeniu Włodzimierza Rurykowicza. Na służbie u tego ostatniego osiągnął jej szczyt, obejmując urząd tysięcznika kijowskiego i wojewody. Zmarł nie wcześniej niż w drugiej połowie 1231 r.

Daniel Nażyrowicz/Żyrowicz (Данила Нажировича / Даниила Жировича), wojewoda. Odnotowany w *Kronice halicko-wołyńskiej* pod 6743 (1235/1236) r. jako „Данила . Нажировича” (redakcje *hipacka*⁸⁴, *jeremotajewska* i *Jarockiego*⁸⁵) i „Даниила Жировича” (redakcje *chlebnikowska* i *pogodińska*)⁸⁶.

Imię Daniel ma hebrajskie pochodzenie. Występowało ono na Rusi już w pierwszej połowie XII w. zarówno wśród duchowieństwa⁸⁷, jak i w gronie świeckich elit⁸⁸. Od początku XIII w. było nadawane przedstawicielom dynastii Rurykowiczów⁸⁹.

Trudniej jest ustalić imię ojca Daniela. Wydawcy *Kroniki halicko-wołyńskiej* słusznie podkreślili, że nie da się jednoznacznie stwierdzić, który z wariantów patronimu wojewody jest bliższy prawdzie⁹⁰. Zazaczyli przy tym, że wersja *Redakcji chlebnikowskiej* wzbudza „poważne wątpliwości co do jej słuszności”⁹¹. Rzeczywiście trudno jest ustalić, która z wymienionych wersji patronimu Daniela jest prawdziwą. Obie w swej podstawie mają rdzeń „жир”, co otwiera przed badaczami dwie możliwości – poszukiwać przodków wojewody wśród osób posiadających imiona Nażyr i Żyroslaw.

Źródła ruskie wymieniają tylko dwie osoby o imieniu Nażyr, które mogłyby być ojcem Daniela – ze *Statutu Włodzimierza Wsiewołodowicza Monomacha* (1113) znany jest jego urzędnik Nażyr⁹², a *Latopis kijowski* pod 6670 (1162/1163) r. odnotował Nażyra Perejasławicza⁹³. Zważywszy na chronologię występowania w źródłach, pod uwagę można wziąć jedynie drugą z tych person.

Nażyr Perejasławicz wymieniony został wśród znacznych Kijowian, popierających księcia Izjasława Dawidowicza i schwytanych przez Torków po klęsce tego władcy w bitwie z wojskami Mściława Izjasławowicza⁹⁴. Jak wykazał N. Bereżkow,

⁸³ A. Jusupović, *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej...*, s. 91.

⁸⁴ *Ипатьевская летопись...*, kol. 775.

⁸⁵ *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 195, przyp. N.

⁸⁶ Tamże, s. 195 oraz przyp. N i 536; *Ипатьевская летопись...*, kol. 775, przyp. 3.

⁸⁷ „спѣтъ Гюргевскѣи Данило” (1122). *Лаврентьевская летопись...*, s. 292.

⁸⁸ *Новгородская первая летопись...*, s. 206; *Ипатьевская летопись...*, kol. 327.

⁸⁹ Zob.: A. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенский, *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики*, Москва 2006, s. 531–534.

⁹⁰ *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 195–196, przyp. 536.

⁹¹ Tamże.

⁹² *Памятники русского права*, вып. 1: *Памятники права Киевского государства X–XIII вв.*, сост. А. А. Зимин, Москва 1952, s. 113; *Новгородская первая летопись...*, s. 493.

⁹³ *Ипатьевская летопись...*, kol. 518.

⁹⁴ Tamże.

w rzeczywistości wydarzenia te miały miejsce na samym początku marca 1161 r.⁹⁵ Określenie „Переяславич” wskazywać może, że ów pochodził z ziemi perejasławskiej⁹⁶, jednak występowanie go u boku takich reprezentantów elity kijowskiej jak Szwarno⁹⁷, pozwala stwierdzić, że w 1161 r. należał już do najwyższych urzędników ziemi kijowskiej. Być może jego synem był Żyrosław Nażyrowicz, znany z opisu wyprawy kijowskiej na Mińsk w 1159 r.⁹⁸ Nie można wykluczyć, że wśród potomków Nażyra, znajdował się również Daniel Nażyrowicz/Żyrowicz. Niemniej duża różnica chronologiczna między wzmiankowaniem Nażyra i Daniela, mocno podważa taką ewentualność.

Jeżeli chodzi o Żyrosławów to w drugiej połowie XII i pierwszej połowie XIII w., źródła odnotowują co najmniej siedem osób o takim imieniu, które potencjalnie mogły być ojcem Daniela. Są to: Żyrosław Iwankowicz, posadnik turowski, wojewoda kijowski(?) i poseł księcia czernichowskiego Światosława Olgowicza (6654 [1146/1147], 6657 [1149/1150], 6663 [1155/1156])⁹⁹; Żyrosław, nieznany bliżej doradca Gleba, syna księcia suzdalskiego Jerzego Włodzimierzowicza (6655/6656 [1147/1148; 1148/1149])¹⁰⁰; Żyrosław Wasylewicz, bojar włodzimierski i poseł księcia Mścisława Izjasławowicza (6667 [1159/1160])¹⁰¹; wspomniany wyżej Żyrosław Nażyrowicz, wojewoda kijowski (6668 [1160/1161])¹⁰²; Żyrosław, posadnik nowogrodzki (6679 [6671/1172], 6683 [1175/1176])¹⁰³; Żyrosław, bojar halicki (6727 [1219/1220], 6734 [1226/1227])¹⁰⁴; Żyrosław, wojewoda halicko-wołyńskich Romanowiczów (6757 [1249/1250])¹⁰⁵. Ze wszystkich wymienionych osób jedynie Żyrosława Nażyrowicza, ale w sposób bardzo ostrożny, można powiązać z Danielem Nażyrowiczem/Żyrowiczem. Ku takiemu przypuszczeniu skłaniać mogą dwie, aczkolwiek słabe, przesłanki – obaj wojewodowie związani byli z ziemią kijowską oraz dowodzili oddziałami Torków. Być może jednak jest to przypadkowy zbieg okoliczności i między Żyrosławem Nażyrowiczem, a Danielem nie było żadnych powiązań rodzinnych. Wziąć pod

⁹⁵ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания...*, s. 173.

⁹⁶ Szerzej o tym zob.: В. Нагірні, *Патроним или прозвище?* (w druku).

⁹⁷ Na temat Szwarno, zob.: V. Nagirnyu, *Wojewoda kijowski Szwarno*, [w:] *Byzantinoslovaca*, vol. 7, ed. M. Hurbanič a L. Rybár, Bratislava 2020, s. 109–118.

⁹⁸ O tym szerzej zob.: В. М. Нагірні, *Да пытання аб асобе Жыраслава Нажыравіча, які ўзначальваў паход кіеўскіх войскаў на Менск у 1159 г.*, „Журнал Белорусского Государственного университета. История”, 2020, вып. 2, s. 5–10.

⁹⁹ *Ипатьевская летопись...*, kol. 330, 389, 479, 497; *Лаврентьевская летопись...*, s. 323, 345. Zob. też: В. Нагірні, *Туrowsкий посадник Жирслав Ивankович. Просопографический очерк*, [w:] *Studia Historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы: научный сборник*, т. 12, Минск, 2019, s. 31–41.

¹⁰⁰ *Ипатьевская летопись...*, kol. 359–360; *Лаврентьевская летопись...*, s. 391; *Радзивилловская летопись*, [w:] ПСРЛ, т. 38, Ленинград 1989, s. 115 i przyp. 3 do 6656 r.

¹⁰¹ *Ипатьевская летопись...*, kol. 497.

¹⁰² Tamże, kol. 505; *Московский летописный свод конца XV в...*, s. 67. Zob. też: В. М. Нагірні, *Да пытання аб асобе Жыраслава Нажыравіча...*, s. 8–9.

¹⁰³ *Новгородская первая летопись...*, s. 34–35, 222–224, 472; В. Л. Янин, *Новгородские посадники*, Москва 2003, s. 147–151.

¹⁰⁴ *Ипатьевская летопись...*, kol. 373, 747–750; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 80, 107–109, 117. Zob. też: A. Jusupović, *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej...*, s. 299–303.

¹⁰⁵ *Ипатьевская летопись...*, kol. 804–805; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 284. Prawidłowa data – 17 sierpnia 1245 r. Zob. też: A. Jusupović, *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej...*, s. 298–299.

uwagę należy także dużą różnicę chronologiczną między występowaniem w źródłach Żyroslawa i Daniela. Nie wykluczonym jest także, że ojciec Daniela w ogóle nie został odnotowany w źródłach.

Wychodząc z powyższych rozważań, należy podkreślić, że obecny stan źródeł nie pozwala rozwiązać kwestii pochodzenia Daniela Nażyrowicza/Żyrowicza i zmusza do pozostawienia ją otwartą.

Daniel Nażyrowicz/Żyrowicz został wspomniany w *Kronice halicko-wołyńskiej* jeden raz w kontekście walk władców Wołynia z rządzącym w Haliczu Michałem Wsiewołodowiczem i jego synem Rościsławem. Na początku 1236 r. Michał i Rościsław razem z książętami bołochowskimi wyprawili się na Kamieniec w południowej części ziemi wołyńskiej. Daniel Romanowicz zwrócił się o pomoc do swojego sojusznika, Włodzimierza Rurykowicza. Włodzimierz wsparł Romanowiczów i przysłał „торкы и Данила. Нажировича (Даниила Жировича)”¹⁰⁶. Z pomocą pułków kijowskich Daniel zdołał odeprzeć najazd na Kamieniec i nawet schwycić część książąt bołochowskich¹⁰⁷.

Jak wyraźnie wynika ze źródła ruskiego, Daniel Nażyrowicz/Żyrowicz na początku 1236 r. pełnił funkcję wojewody księcia kijowskiego Włodzimierza Rurykowicza. Jak przebiegała jego kariera i kiedy został wojewodą, niestety nie da się ustalić. Nie wiadomo także, czy pozostał on w Kijowie po wygnaniu Włodzimierza ze stolicy Rusi w 1236 r.¹⁰⁸, czy też wraz ze swoim księciem opuścił miasto. Milczą źródła i o jego powiązaniach rodzinnych oraz posiadłościach.

Potwierdzony źródłowo okres działalności Daniela Nażyrowicza/Żyrowicza obejmuje 1236 r. Mianowanie go na stanowisko wojewody wskazuje, że miał on wówczas co najmniej 25–27 lat. Urodził się zatem nie później niż na przełomie pierwszego i drugiego dziesięciolecia XIII w. Data śmierci Daniela nie jest znana, nie mogło to być jednak wcześniej niż w pierwszej połowie 1236 r.

*

Podsumowując, należy podkreślić, że do dyspozycji badaczy jest śladowa ilość wzmianek o urzędnicach Włodzimierza Rurykowicza. Wiadomo jedynie o pięciu takich osobach, z których każda odnotowana została w źródłach tylko raz. Niemniej jednak, nawet tak szczupłe informacje źródłowe, pozwalają częściowo zrekonstruować strukturę urzędniczą w Kijowie za czasów Włodzimierza. Bez wątpienia na jej czele stali tysięcznik i wojewoda. Podobnie jak w poprzednich stuleciach, obie te funkcje mogły być piastowane przez jedną osobę. Jednocześnie pojawiły się i nabierały znaczenia nowe urzędy, np. stolnik, funkcje którego były znacznie szersze niż sprawowanie pieczy nad stołem panującego. Z pewnym prawdopodobieństwem domniemywać można o ciągłości w obejmowaniu najwyższych urzędów państwowych przez reprezentantów wybranych rodów bojarskich, jak na przykład Borysowiczów–Sławnowiczów.

¹⁰⁶ *Ипатьевская летопись...*, kol. 775. Tamże, kol. 775; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 195.

¹⁰⁷ *Ипатьевская летопись...*, kol. 775; *Kronika halicko-wołyńska...*, s. 195. Szerzej o tych wydarzeniach zob.: W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna...*, s. 205.

¹⁰⁸ O perypetiach walki o Kijów w latach 1235–1236, zob.: M. Dimnik, *The struggle for control over Kiev in 1235 and 1236*, „Canadian Slavonic Papers”, vol. 21, 1979, nr 1, s. 28–44.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES**Źródła drukowane:**

Akty sotsial'no-ekonomicheskoy istorii Severo-Vostochnoy Rusi kontsa XIV – nachala XVI v., v 3-kh t., otv. red. B. D. Grekov, t. 3, Moskva 1964.

Drevnerusskie berestyanye gramoty, [in:] <http://gramoty.ru/birchbark/> [dostęp: 10.06.2020].

Ipatyevskaya letopis', [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 2, Sankt-Peterburg 1908.

Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów), wyd., wstępem i przyp. opatrz. D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł, Kraków–Warszawa 2017.

Lavrentyevskaya letopis', [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 1, Leningrad 1926–1928.

Letopis' po Voskresenskomu spisku, [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 7, Sankt-Peterburg 1856.

Letopisnyi sbornik, imenuemyy Patriarsheyu ili Nikonovskoyu letopis'yu, [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 10, Sankt-Peterburg 1885.

Moskovskiy letopisnyy svod kontsa XV v., [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 25, Moskva–Leningrad 1949.

Novgorodskaya pervaya letopis' starshego i mladshhego izvodov, pod red. i s predisl. A. N. Nasonova, Moskva–Leningrad 1950.

Pamyatniki russkogo prava, vyp. 1: *Pamyatniki prava Kievskogo gosudarstva X–XIII vv.*, sost. A. A. Zimin, Moskva 1952.

Povest' ob Akire Premudrom, podg. teksta, perevod i komm. O. V. Tvorogova, [in:] *Pamyatniki literatury Drevney Rusi: XII vek*, Moskva 1980, s. 246–281.

Radzivilovskaya letopis', [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 38, Leningrad 1989.

Opracowania:

Berezhkov N. G., *Khronologiya rusckogo letopisaniya*, Moskva 1963.

Daľ V. I., *Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusckogo yazyka*, ch. 1: A–Z, Moskva 1863.

Dąbrowski D., *Daniel Romanowicz, król Rusi (ok.1201–1264). Biografia polityczna*, Kraków 2012.

Dąbrowski D., *Genealogia Mścistawowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku)*, Kraków 2008.

Dąbrowski D., *Włodzimierz Dymitr Rurykowicz i jego stosunki z Danielem Romanowiczem. Kartka z dziejów politycznych Rusi w 1 poł. XIII w.*, [w:] *Fortetsya: zbirnyk zapovidnyka „Tustan”*: na poshanu Mykhaila Rozhka, kn, 1, Lviv 2009, s. 68–89.

Dimnik M., *Mikhail, prince of Chernigov and grand prince of Kiev 1224–1246*, Toronto 1981.

Dimnik M., *The All-Rus' Congresses in Kievan Rus' between 1054 and 1236*, [w:] *Ruthenica*, t. 13, Київ 2016, s. 7–31.

Dimnik M., *The dynasty of Chernigov, 1146–1246*, Cambridge 2003.

Dimnik M., *The struggle for control over Kiev in 1235 and 1236*, „Canadian Slavonic Papers”, vol. 21, 1979, nr 1, s. 28–44.

Dombrovsky D., *Genealogiya Mstislavovichey: Pervye pokoleniya (do nachala XIV v.)*, per. i vstup. slovo k rus. izd. K. Erusalimskogo i O. Ostapchuk, Sankt-Peterburg 2015.

Etymolohichnyy slovnyk ukrajins'koyi movy: v 7 t., redkol. O. S. Mel'nychuk (hol. red.) ta in., t. 2: *D–Koptsi*, ukl.: N. S. Rodzevich ta in., Kiyiv 1985.

Gafurov A., *Imya i istoriya. Ob imenakh arabov, persov, tadjhikov i tyurkov. Slovar'*, Moskva 1987.

Hardi Đ., *Naslednici Kijeva: Između kraljevsa krune i tatarskog jarma. Studija o državno-pravnom položaji Galičke i Galičko-Volinska knjaževina do 1264*, Novi Sad 2002.

Holovko O., *Viyna za „halyts'ku spadshchynu” (1187–1189)*, „Knyazha doba: istoriya i kul'tura”, 2010, vyp. 3, s. 116–132.

- Hrushevs'kyy M. S., *Narys istoriyi Kyyivs'koyi zemli oid smerti Yaroslava do kintsia XIV storichcha*, Kiyiv 1991 [pierwodruk: Kiev 1891].
- Hrytsak P., *Halyts'ko-Volyns'ka derzhava*, N'yu-York 1958.
- Jusupović A., *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269)*, Kraków 2013.
- Kotlyar M., *Knyazha sluzhba v Kyyivs'kiy Rusi*, Kiyiv 2009.
- Krip'yakevych I. P., *Halyts'ko-Volyns'ke knyazivstvo*, Kiyiv 1984.
- Krip'yakevych I. P., *De buv Dem'yan tysyats'kym. Prychynok do istoriyi uryadiv v Halychyni pershoi polovyny XIII v.*, „Zapyski Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka”, 1905, t. 67, kn. 5, s. 1–3.
- Kuchkin V. A., *Tysyatskie v Kievskom knyazhestve v XI–XIII v.*, „Drevnyaya Rus'. Voprosy medievistiki”, 2016, nr 3 (65), s. 5–16.
- Litvina A. F., Uspensky F. B., *Vybor imeni u russkikh knyazey v X–XVI vv.: Dinasticheskaya istoriya skvoz' prizmu antroponomimiki*, Moskva 2006.
- Matuzova V. I., *Anglijskie srednevekoveye istochniki. IX–XIII vv. (teksty, perevod, komentariy)*, Moskva 1979.
- Nagirny V. M., *Da pytannya ab asobe Žyaslava Nazhyravicha, yaki Źznachal'vaŭ pakhod kievs'kikh voyskaŭ na Mensk u 1159 g.*, „Žurnal Belorusskogo Gosudarstvennogo universiteta. Istoriya”, 2020, vyp. 2, s. 5–10.
- Nagirny V., *Patronim ili prozvishche? Iz istoriyata na drevnoruskata srednovekovna antroponomimika*, „Almanakh »Blgarska ukrainistika«”, 2020, t. 9, (w druku).
- Nagirny V., *Turovsky posadnik Žirolav Ivankovich. Prosopograficheskiy ocherk*, [in:] *Studia Historica Europae Orientalis = Issledovaniya po istorii Vostochnoy Evropy: nauchnyy sbornik*, t. 12, Minsk 2019, s. 31–41.
- Nagirnyy W., *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198(1199)–1264*, Kraków 2011 (Seria: *Rozprawy Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU*, t. 12).
- Nagirnyy V., *Problem identyfikacji osób w latopisach ruskich: Sławn i Sławn Borysowicz*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 2020, t. 17, nr 2 (w druku).
- Nagirnyy V., *Wojewoda kijowski Szvarno*, [w:] *Byzantinoslovaca*, vol. 7, ed. M. Hurbanič a L. Rybár, Bratislava 2020, s. 109–118.
- Nikitin A. L., *Tekstologiya russkikh letopisey XI – nachala XIV vv.*, vyp. 3: *Letopisanie Vladimiro-Suzdal'skoy Rusi XIII v.*, Moskva 2011.
- Pashuto V. T., *Kievskaya letopis' 1238 g.*, „Istoricheskie Zapiski”, 1948, t. 26, s. 273–305.
- Paslavs'kyy I., *Halyts'kyy yepyskop Petro – stavlenyk i dyplomata Danyla Romanovycha*, „Ukrayins'kyy istorichnyy zhurnal”, 2013, nr 5, s. 75–87.
- Paslavs'kyy I., *Ukrayins'kyy epizod Pershogo Lions'kogo soboru (1245 r.). Doslidzhennya z istoriyi yevropeys'koy polityky Romanovichiv*, L'viv 2009.
- Pogodin M. P., *O nasledstvennosti drevnikh sanov v period vremeni ot 1054 do 1240 g.*, [in:] *Arkhiv istoriko-yuridicheskikh svedeniy, otnosyashchikhsya do Rossii*, kn. 1, Moskva 1850, s. 73–96.
- Priselkov M. D., *Istoriya ruskogo letopisaniya XI–XV vv.*, podg. k pečati V. G. Vovinoi, Sankt-Peterburg 1996 [pierwodruk: Moskva 1940].
- Radlov V. V., *Opyt slovarya tyurkskikh narechiy*, t. 1, ch. 1, Sankt-Peterburg 1893.
- Ramm B. Ya., *Papstvo i Rus' v X–XIII vv.*, Moskva-Leningrad 1959.
- Skulina T., *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974. *Słownik łacińsko-polski*, ul. przez F. Bobrowskiego, t. 1: A–K, Wilno 1841.
- Sosnowski J., *Drevniye vostochnoslavyanskiye douchlennyye imena*, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, t. 66, Łódź 2018, s. 473–490.

- Sreznevskyy I. I., *Materialy dlya slovarya drevne-russkago yazyka po pis'mennym pamyatnikam*, t. 1: A–K, Sankt-Peterburg 1893.
- Stavys'kyy V. I., *Vidomosti pro Rus' z „Istoriyi mongoliv” Plano Karpini*, „Ukrayins'kyy istorichnyy zhurnal”, 1988, nr 6, s. 32–40.
- Stefanovich P. S., *Knyaz' i boyare: klyatva vernosti i pravo otyezda*, [in:] A. A. Gorsky, V. A. Kuchkin, P. V. Lukin, P. S. Stefanovich, *Drevnyaya Rus': ocherki politicheskogo i sotsial'nogo stroya*, Moskva 2008, s. 148–269.
- Sviders'ky Yu. Yu., *Borot'ba Pivdenno-Zakhidnoyi Rusi proty katolits'koyi ekspansiyi v X–XIII st.*, Kiyiv 1983.
- Taszycki W., *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków 1925.
- Taube M. A., *Rim i Rus' v domongol'skiy period*, [in:] *Katolichesky Vremennik*, kn. 2, Parizh 1928.
- Tolochko A., *O vremeni sozdaniya kievsogo svoda „1200 g.”*, [in:] *Ruthenica*, t. 5, Kiyiv 2006, s. 73–87.
- Tolochko O. P., *Petro Akerovych – hadanyy mytropolyt vseya Rusi*, „Ukrayins'kyy istorichnyy zhurnal”, 1990, nr 6, s. 45–54.
- Tolochko P. P., *Russkie letopisty X–XIII vv.*, Sankt-Peterburg 2003.
- Tolochko P. P., *Vlast' v Drevney Rusi. X–XIII vv.*, Sankt-Peterburg 2011.
- Tomashivs'kyy S., *Boyaryn chy igumen? (Prychynok do pytannya pro osobu mytropolyta Petra Akerovycha)*, [in:] *Zapysky chynu sv. Vasyliya Velykogo*, t. 3, Žovkva 1928, vyp. 1–2, s. 171–178.
- Tomashivs'kyy S., *Predtecha Isydora: Petro Akerovych, neznanyy mytropolyt rus'kyy, 1241–1245*, [in:] *Zapysky chynu sv. Vasyliya Velykogo*, t. 2, Žovkva 1927, vyp. 3–4, s. 221–313.
- Tupikov N. M., *Slovar' drevne-russkikh lichnykh sobstvennykh imen*, Sankt-Peterburg 1903.
- Tvorogov O. V., *Povest' o Akire Premudrom*, [in:] *Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevney Rusi*, vyp. 1, Sankt-Peterburg 1992, s. 343–345.
- Veselovsky S. B., *Onomastikon. Drevnerusskie imena, prozvishcha i familii*, Moskva 1974.
- Vilkul T., *Litopys i khronograf. Studiyy z domongol's'kogo kiyivs'kogo litopysannya*, Kiyiv 2015.
- Voytovich L. V., *Halyts'ko-volyns'ki etyudy*, Bila Tserkva 2011.
- Wójtowicz M., *Drevnerysskaya antroponimiya XIV–XV vv. Severo-Vostochnaya Rus'*, Poznań 1986.

